

The effect of pandemics on the role of states in the field of national and international security (with emphasis on Iran)

Nejat Mohammadifar *1

1

Vol. 10
Spring 2024
P.P: 67-88

Research Paper

Received:
25 August 2022
Accepted:
06 November 2022

Abstract

The emergence of Covid-19 has proven the ineffectiveness of the security-oriented state structure. Given the short-term effects of this crisis, it is imperative that governments change their global security debates and policies on infectious diseases for the future. With the emergence of Covid-19, the reexamination of the relationship between pandemics and global security has become more serious, forcing countries to rethink the scope and concept of national and international security. Based on this, the main question of this article is to answer the question by focusing on Iran, what effect did the pandemic have on the role of governments in the field of national and international security, especially in the era of Covid-19? The research method in this study is descriptive-analytical and library and internet information gathering tool. Based on the theory of human security and Bozan's theory, it can be argued that there are non-military and non-violent threats such as pandemics for the individual's existence, which should be included in the discussions related to national security in Iran along with traditional threats and focus on ordinary people instead of the government. Based on the findings of the research, Iranian statesmen should consider the field of national security beyond the traditional defense-war model and be more responsive to human security and ensure the security of their citizens against all threats.

Keywords: pandemic, government, national security, international security, covid-19, Iran.

1. Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Humanities and Social Sciences, Ardakan University, Ardakan, Iran.

nmohammadifar1359@gmail.com

سال دهم
بهار ۱۴۰۳
صص: ۶۷-۸۸

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲/۱۱/۰۷
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۲/۱۲/۰۹

تأثیر پاندمی‌ها بر نقش دولت‌ها در زمینه امنیت ملی و بین‌المللی (با تأکید بر ایران)

نجات محمدی فر^{۱*}

چکیده

ظهور کووید-۱۹، ناکارآمدی ساختار دولت محور امنیت را ثابت کرده است. با توجه به اثرات کوتاه‌مدت این بحران، ضروری است که دولت‌ها بحث‌های امنیتی جهانی و سیاست‌گذاری‌های خود را در مورد بیماری‌های عفونی برای آینده تغییر دهند. با ظهور کووید-۱۹ بررسی مجدد رابطه بین پاندمی‌ها و امنیت جهانی جدی‌تر شده است و کشورها را وادار کرده تا درباره دامنه و مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی تجدیدنظر کنند. بر این اساس سؤال اصلی مقاله حاضر این است تا با تمرکز بر ایران به این سؤال پاسخ دهد که پاندمی‌ها چه تأثیری بر نقش دولت‌ها در زمینه امنیت ملی و بین‌المللی به‌ویژه در دوران کووید-۱۹ داشته است؟ روش تحقیق در این مطالعه توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اینترنتی می‌باشد. بر اساس تئوری امنیت انسانی و نظریه بوزان می‌توان استدلال کرد که تهدیدهای غیرنظامی و غیرخشونت‌بار مانند پاندمی‌ها برای موجودیت فرد وجود دارد که باید در کنار تهدیدات سنتی در گفتگوهای مربوط به امنیت ملی در ایران گنجانده شود و به‌جای دولت بر مردم عادی تمرکز کند. بر اساس یافته‌های پژوهش، دولتمردان ایرانی باید حوزه امنیت ملی را فراتر از مدل سنتی دفاعی - جنگی قلمداد کرده و در برابر امنیت انسانی پاسخگوتر باشد و امنیت شهروندان خود را در برابر همه تهدیدها (مانند بیماری‌های همه‌گیر، تغییرات اقلیمی، محیط‌زیست و ...) تأمین کنند.

کلیدواژه‌ها: پاندمی، دولت، امنیت ملی، امنیت بین‌المللی، کووید-۱۹، ایران.

۱. نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه اردکان، اردکان، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

همه‌گیری کووید-۱۹ مخرب‌ترین رویداد جهانی از زمان رکود بزرگ و جنگ جهانی دوم است و از جهاتی اولین بحران کاملاً جهانی در تاریخ بشر است که هیچ کشوری نتوانسته از پیامدهای آن در امان بماند. هر چند کووید-۱۹ نظم جهانی جدیدی را آغاز نکرده، اما بسیاری از روندهای فعلی نظیر جهانی شدن، ملی‌گرایی، فناوری و نابرابری اقتصادی را سرعت بخشیده است و سیاست‌گذاران را مجبور به تخصیص مجدد منابع عظیم به منظور کاهش پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کرده است (Haass, 2020; Walt, 2020). در برخی از کشورهای اروپایی، درگیر با کرونا، مانند ایتالیا و اسپانیا، افکار ملی‌گرایانه احیا شده است. مردم این کشورها به شدت از عملکرد اتحادیه اروپا انتقاد می‌کنند، در ایالات متحده این پاندمی باعث توقف رشد اقتصادی آمریکا و شکست دولت ترامپ در انتخابات ریاست‌جمهوری شد. این روند حتی مفاهیم و دیدگاه‌های امنیت ملی و بین‌المللی را نیز تحت تأثیر قرار داده است و بسیاری معتقدند رویکردهای امنیتی باید مورد بازنگری قرار گیرد. به خصوص که امروزه کشورها مجبور به مقابله و پاسخگویی به تهدیدات و چالش‌هایی هستند که پیش از این در ادبیات مربوط به امنیت سابقه نداشته است (Yousefi et al., 2021: 2)؛ بنابراین، همه‌گیری کووید-۱۹ برخلاف هر شیوع و پروسی دیگری نه تنها جریان آزاد تجارت و مردم در سراسر جهان را از طریق رکود اقتصادی جهانی تهدید کرده است، بلکه ریشه‌های امنیت جهانی را به‌ویژه از ابعاد امنیت انسانی، زیستی، ملی و بین‌المللی متزلزل کرده است.

مانند سایر بیماری‌های عفونی همچون سارس، آنفولانزای پرندگان یا ایدز، کووید-۱۹ تفاوتی بین مرزهای ملی قائل نمی‌شود و معنای ضعیف و قوی را در نظم جهانی از بین برده و نشان داده است که کشورها چقدر می‌توانند آسیب‌پذیر باشند (Norouzi et al., 2021: 340). به همین دلیل تغییرات شدیدی نه تنها در مراقبت‌های بهداشتی، بلکه در امنیت ملی نیز ایجاد شد. این احتمالاً اولین پدیده در تاریخ بود که باعث همکاری بین‌المللی بین کشورها به منظور جلوگیری از شیوع کووید-۱۹ در سطح همه‌گیر شد. همه کشورها تا حدودی نه تنها بر منافع افراد، بلکه بر آینده‌ای

مشترک برای بشریت متمرکز بودند. بر این اساس می‌توان گفت گسترش بیماری‌های عفونی در ابعاد فاجعه‌بار، مانند بیماری‌های بومی و همه‌گیر، تهدیدی برای امنیت ملی و بین‌المللی است. در واقع، تهدید امنیت انسانی باید در کنار سایر تهدیدات امنیتی درک شده مانند جنگ متعارف و تروریسم گنجانده شود. برخلاف داعش، القاعده و طالبان، پاندمی‌ها هیچ دشمن طبیعی ندارد. نمی‌توان آن را با سیاست، مرزها یا اتحادها متوقف کرد. با این حال، نسبت به تهدیدات امنیتی سنتی‌تر، در ادبیات و سیاست‌گذاری کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

ایران نیز از جمله کشورهایی بود که از همان ابتدا با این بیماری درگیر شد و بر اساس آخرین آمار سازمان بهداشت جهانی ۱۴۶/۸۱۱ نفر تا به امروز (۲۴ اسفند ۱۴۰۲) بر اثر این بیماری جان باخته‌اند (World Health Organization, 2024). سیاست‌های دولت همچون کنترل مهاجرت، مهار جابجایی جمعیت در داخل، تعطیلی مراکز آموزشی، سیاست‌های اقتصادی حمایت‌گرایانه... در شرایط تحریم، نشان از اتکا به خود و ناامیدی از نهادهای بین‌المللی و همکاری‌های دولتی دارد (شکوری گنجوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۹). با توجه به چنین مباحثی، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال است: پاندمی‌ها چه تأثیری بر نقش دولت‌ها در زمینه امنیت ملی و بین‌المللی به‌ویژه در دوران کووید-۱۹ داشته است؟

پیشینه تحقیق

وکیلی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «پاندمی کووید-۱۹ و بازاندیشی پارامترهای نظام بین‌الملل» نشان دادند که این پاندمی سیستم بین‌المللی را بسیار شکننده و نامطمئن کرده و با تقویت گفتمان رئالیسم، نظم فعلی در حال دور شدن از مسیری است که توسط سیاست‌های نتولیرال تعیین شده است.

وثوقی راد (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تغییر مفهوم امنیت ملی در جهان پسا کرونا» نشان داد که عملکرد مناسب دولت‌ها مستلزم: تجدیدنظر در سیاست‌های امنیتی و دفاعی، تمرکز بیشتر بر مدیریت بحران‌ها و بلایای بین‌المللی و تجدیدنظر در مورد نقش دولت در نظارت بر ارائه خدمات اساسی است.

حافظ‌نیا و نورانی (۱۳۹۹) در پژوهشی نشان دادند که شیوع ویروس کرونا، تهدیدی بزرگ برای امنیت جهان به بار آورده است. از دیدگاه آن‌ها تهدیدات امنیت زیستی و بهداشتی، از جمله تهدید ویروس‌ها و باکتری‌های اپیدمیک و پاندمیک که ممکن است از یک مکان یا فضای جغرافیایی محلی و میکرو سر بر آورده و به سرعت گسترش ملی، منطقه‌ای و جهانی پیدا کنند. رومی و کاظمی (۱۳۹۹) در پژوهشی نشان دادند که در دورهٔ پسا کرونا، جهان شاهد التهاب ملی‌گرایی و تقویت نقش دولت در ادارهٔ جامعه و تبدیل شدن حوزه سلامت و بهداشت عمومی به یک موضوع امنیت ملی خواهد بود.

چاوهان و سینگ^۱ (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان «امنیت ملی در دوران پسا کرونا» نشان دادند که همه‌گیری ویرانگر کووید-۱۹ تمام جهان را متحیر کرده است و آن را وادار کرده تا دوباره درباره دامنه امنیت ملی تجدیدنظر کند. همه‌گیری و حملات بیولوژیکی بالقوه یک تهدید وجودی برای امنیت ملی و بین‌المللی ایجاد کرده است و با پیشرفت علوم زیستی، فناوری و جهانی شدن در حال افزایش است؛ بنابراین همه‌گیری‌ها را باید از دریچه امنیت انسانی که جزء ضروری امنیت ملی است نگریست.

تائو^۲ (۲۰۲۲) در پژوهشی نشان داد که کووید-۱۹ باعث تغییر در تعریف امنیت ملی و اهمیت موضوعات جدید امنیتی غیر سنتی در حال ظهور مانند امنیت سلامت و امنیت انسانی شده است. مالک^۳ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «مفهوم‌سازی مجدد امنیت سلامت در جهان پس از کووید-۱۹» نشان دادند که تهدیدهای غیر سنتی مانند بیماری‌های عفونی و پاندمی‌ها یا در فهرست تهدیدهای بالقوه وجود ندارند یا در اولویت ضعیف قرار دارند و در مفهوم دولت محور و نظامی محور امنیت در سازمان‌ها مورد توجه قرار می‌گیرند. آن‌ها همچنین نشان دادند که چگونه برنامه‌های امنیت سلامت ملی و جهانی می‌توانند با بسیج یک گفتمان امنیتی‌سازی گسترده‌تر که توسط الگوی امنیت انسانی هدایت می‌شود، به شکلی که توسط سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۴ توسعه یافته است و مردم را به جای دولت‌ها به عنوان مرجع اصلی امنیت در نظر می‌گیرد و بر اقدام

1 Chauhan & Singh

2 Thao

3 Malik

جمعی به جای رقابت برای پرداختن به ماهیت فراملی تهدیدات امنیتی تأکید می‌کند، پیشرفت بیشتری داشته باشند.

اگنیو و بیٹی^۱ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «تاب‌آوری اقتصادی و امنیت ملی در دوران کووید-۱۹» که اگرچه امنیت ملی به ندرت در بحث در مورد زنجیره‌های تأمین و آنچه باید در واکنش به کووید-۱۹ تغییر کند مطرح شده است، انعطاف‌پذیری اقتصادی و امنیت ملی در کنار همکاری می‌کنند. آن‌ها متقابلاً همدیگر را تقویت می‌کنند. تاب‌آوری اقتصادی زیربنای امنیت ملی است و امنیت ملی با تاب‌آوری اقتصادی تأمین می‌شود.

نور حسنه^۲ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «کووید-۱۹ به عنوان یک تهدید غیرسنتی برای امنیت انسانی» در تلاش بودند تا تغییرات در ادراک «تهدید» در امنیت را از تهدید «مرئی» به تهدید «نامرئی» مورد بحث قرار دهند. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که تهدید نامرئی به شکل ویروس یا پاندمی مانند امنیت سنتی نیازی به آمادگی نظامی ندارد بلکه به یک سیستم بهداشتی خوب به عنوان بخشی از تاب‌آوری ملی یک کشور در مواجهه با تهدید نیاز دارد.

تأمل در مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که اکثر این پژوهش‌ها به نقش پاندمی‌ها در مفهوم امنیت ملی و امنیت بین‌المللی به طور مستقل پرداخته‌اند. آن دسته از مطالعات هم که به طور توأمان هر دو حوزه امنیت ملی و بین‌المللی را مورد مذاقه قرار داده‌اند کمتر به نقش دولت‌ها در این تغییر و تحولات پرداخته‌اند؛ بنابراین از نکات بدیع پژوهش حاضر این است که نه تنها نقش پاندمی‌ها را در تحول مفهومی امنیت ملی و بین‌المللی مورد بررسی قرار داده است؛ بلکه نقش دولت‌ها را در این زمینه برجسته کرده است. همچنین تمرکز بر نقش دولت ایران در این بازاندیشی مفهومی از دیگر نوآوری‌های پژوهش حاضر است.

چارچوب نظری

1 Agnew & Beatty

2 Nurhasanah

به طور سنتی در مطالعات امنیتی، اغلب «سیاست اعلیٰ»^۱ یا تهدیدهای وجودی علیه هستی و بقای دولت با مسائلی همچون جنگ و تروریسم به طور جدی مورد مطالعه قرار گرفته است؛ اما مسائلی از جمله تغییرات اقلیمی، گرسنگی جهانی، انرژی، سلامت عمومی، بیماری‌های عفونی و پاندمی‌ها معمولاً از طریق «سیاست‌های ادنی»^۲ مورد مطالعه قرار گرفته‌اند که در این چارچوب، تهدیدهای فوری و جدی به شمار نمی‌روند. بالدوین تفاوت‌های بین این دو «سیاست» را ماهرانه توضیح می‌دهد: «اگر نیروی نظامی به موضوعی مربوط می‌شود، آن را یک موضوع امنیتی [سیاست اعلیٰ] در نظر می‌گرفتند و اگر نیروی نظامی موضوعیت نداشت، آن موضوع در زمره «سیاست‌های ادنی» قرار می‌گرفت» (Baldwin, 1997: 9). بوزان و همکاران (۱۹۹۸) استدلال می‌کنند که امنیت مربوط به بقا است؛ یعنی زمانی که یک موضوع به عنوان یک تهدید وجودی (نه به طور سنتی لزوماً دولت، شامل حکومت، قلمرو و جامعه) مطرح می‌شود سیاست ادنی همه چیز را در بر می‌گیرد (Buzan et al. 1998: 21). به طور مشابهی بوده (۲۰۱۶) استدلال می‌کند: سیاست‌های ادنی آن دسته از موضوعاتی هستند که از نظر وجودی برای دولت کمتر جنبه حیاتی دارند و تنها زمانی انگیزه اقدامات دولت را ایجاد می‌کنند که به مسائل بالاتر (سیاست اعلیٰ) به اندازه کافی پرداخته شود (Youde, 2016: 158)؛ بنابراین مسائل مربوط به سیاست‌های ادنی، تنها زمانی از اهمیت برخوردار است که تهدیدات آن علیه امنیت کشور باشند. برای مثال، تنها زمانی که یک تهدید تروریستی از بین برود، آن کشور بی‌خانمانی داخلی را مورد توجه قرار می‌دهد. مطابق این برداشت از سیاست اعلیٰ، هنگامی که یک دولت قادر به حفاظت از منافع نظامی، سرزمینی و سیاسی خود در برابر تهدیدات خارجی باشد، امنیت ملی تلقی می‌شود (Iqbal, 2006: 632)؛ بنابراین مسائل نظامی یا سیاست اعلیٰ که دولت یا حاکمیت وجودی کشور را تهدید می‌کند به عنوان امنیت ملی یا در چارچوب منافع ملی تلقی می‌شود. هنگام در نظر گرفتن سیاست قدرت، یا رابطه بین امنیت ملی و وابستگی متقابل، موضوع مورد بحث امنیت بین‌المللی را در بر می‌گیرد یا همان‌طور که نیومن بیان می‌کند «امنیت بین‌المللی به طور سنتی به عنوان دفاع نظامی از قلمرو تعریف شده است» (Newman, 2001: 241). به طور سنتی، امنیت ملی یک ملت شامل حفظ

1 High politics

2 Low politics

تمامیت ارضی، حاکمیت و زندگی شهروندان آن و همچنین جنبه‌های بین‌المللی آن است. اگر تعریف امنیت ملی را بیشتر بسط دهیم، نه تنها بازیگران غیردولتی (که تروریسم در صدر آن قرار دارد)، اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی و جنایات سازمان‌یافته بین‌المللی، بلکه شامل بیماری‌های عفونی یا بیماری‌های همه‌گیر نیز می‌شود؛ بنابراین، ماهیت کشنده همه‌گیری‌ها به طور فزاینده‌ای آگاهی علمی را در مورد ابعاد امنیت ملی آن‌ها افزایش می‌دهد. این همه‌گیری‌ها از نظر تاریخی ثابت کرده‌اند که باید در مسائل امنیت ملی گنجانده شوند، زیرا بیش از یک جنگ متعارف باعث تلفات انسانی، مسائل اجتماعی، رکود اقتصادی و بدتر شدن شیوه زندگی می‌شوند. از آنجایی که در این عصر، یک ملت نمی‌تواند در انزوا دوام بیاورد و بیماری‌های عفونی با جابه‌جایی کالا یا منابع انسانی شیوع پیدا کند و توانایی نیروهای مسلح را برای پاسخگویی مناسب به تهدیدات امنیتی داخلی و خارجی بیشتر تحلیل می‌برد (Oshewolo & Nwozor, 2020) لذا یک نوع همگرایی بین دولت‌ها جهت مقابله با پیامدهای امنیتی بیماری‌های عفونی لازم و ضروری است. در این راستا در ادامه به نظریه‌های امنیت انسانی و نظریه بوزان به‌عنوان چارچوب نظری پژوهش پرداخته می‌شود.

نظریه امنیت انسانی

پارادایم امنیت انسانی استدلال می‌کند که تهدیدهای پیچیده‌تر و متنوع‌تری به جز خشونت فیزیکی مستقیم، برای موجودیت فرد وجود دارد که باید در گفتگوهای مربوط به امنیت دولت‌ها گنجانده شود. بر این اساس، امنیت دولت باید با عناصر دیگری از جمله حقوق بشر و بهداشت عمومی تکمیل شود. باید به‌جای تداوم دولت بر مردم عادی نیز تمرکز کند. عناصری که به‌عنوان تهدیدهای وجودی در ادبیات امنیت انسانی به‌حساب می‌آیند عبارت‌اند از: امنیت اقتصادی، امنیت سیاسی، دسترسی به غذا و مراقبت‌های بهداشتی، ایمنی فردی و اجتماعی و امنیت محیط زیستی (Iqbal, 2006: 632). درحالی‌که امنیت ملی ضرورت دفاع از قلمرو در برابر تهدیدهای خارجی را دارد، اما امنیت انسانی می‌داند که در سطح جهانی، تهدیدات مهمی برای امنیت وجود دارد که از بیماری، گرسنگی، آلودگی، جرم و جنایت و خشونت خانگی ناشی می‌شود (Newman,

243: 2001). از این منظر، پیش‌فرض اساسی امنیت انسانی جهت‌گیری تمام‌جنبه‌های امنیت در اطراف و به نفع فرد است. امنیت انسانی، امنیت دولتی یا آنچه را که به طور سنتی امنیت نظامی یا ملی تلقی می‌شود نادیده نمی‌گیرد. در عوض، امنیت انسانی، امنیت ملی را چیزی بیش از امنیت فردی نمی‌داند (Bajpai, 2003: 217). یکی از دغدغه‌های اولویت‌دار برای امنیت انسان، سلامت عمومی است. این مفهوم مستلزم توانایی افراد برای حفظ کیفیت زندگی است که از سطحی که در آن احساس امنیت می‌کنند پایین نمی‌آید (Iqbal, 2006: 633). در بخش بهداشت عمومی در رابطه با امنیت انسانی، جلوگیری از گسترش بیماری‌های عفونی، یا یافتن درمان برای کمک به محافظت از فرد، برای دهه‌ها مورد توجه بوده است. بر این اساس، همه‌گیری‌ها و بیماری‌ها در ادبیات دانشگاهی و در محافل سیاست‌گذاری به امنیت تبدیل شده‌اند.

نظریه باری بوزان

بوزان در کتاب خود «مردم، دولت‌ها و هراس» اشاره می‌کند که مفهوم امنیت در مطالعات سنتی بسیار محدود بوده، بنابراین، هدف وی این بود که به امنیت از همه زوایای خرد تا کلان نگاه کند و چارچوب گسترده‌تری از امنیت ارائه دهد که مفاهیمی را که قبلاً بخشی از پازل امنیتی مانند امنیت منطقه‌ای یا بخش‌های اجتماعی و زیست‌محیطی امنیت در نظر گرفته نمی‌شدند را در برگیرد و به چگونگی ایجاد یا «امنیت‌سازی» تهدیدها توسط مردم یا جوامع بپردازد (Buzan, 2008: 14-20). بوزان همچنین در مقاله خود «الگوهای جدید امنیت جهانی در قرن بیست و یکم»، چگونگی تأثیر پنج بخش امنیت (سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی) را بر اساس تغییرات در «مرکز» تحلیل می‌کند. از دیدگاه وی «این پنج بخش جدا از یکدیگر عمل نمی‌کنند. هر کدام یک نقطه کانونی را در مشکل امنیتی و راهی برای ترتیب اولویت‌ها تعریف می‌کنند، اما همه در یک شبکه قوی از پیوند با هم تنیده شده‌اند» (Buzan, 1991: 433).

تهدیدهای نظامی می‌تواند بر تمام اجزای دولت تأثیر بگذارد و وظیفه اساسی یک دولت را برای محافظت از شهروندان خود و همچنین تأثیر نامطلوب بر لایه‌های منافع اجتماعی و فردی زیر سؤال ببرد. تهدیدهای سیاسی نیز نگرانی دائمی برای یک دولت است. از آنجایی که دولت

به خودی خود یک موجود سیاسی است، می توان تهدیدی سیاسی باهدف تضعیف آن موجودیت را هم تراز با تهدید نظامی دانست. آن ها می توانند به شکل رقابت بین ایدئولوژی ها یا حمله به خود ملت باشند (Buzan, 2008: 119-120). تهدیدهای اقتصادی به دلیل ماهیت خود اقتصاد دشوار است. همان طور که بوزان اشاره می کند، «شرایط عادی بازیگران در اقتصاد بازار شرایطی از ریسک، رقابت تهاجمی و عدم اطمینان است» این ماهیت ناامن باعث می شود که امنیت اقتصادی به سختی تفکیک شود. بوزان به ارتباط مهم بین امنیت اقتصادی و امنیت نظامی می پردازد. امنیت نظامی به دلیل محدودیت های بودجه به امنیت اقتصادی وابسته است. علاوه بر این، امنیت اقتصادی را می توان شاخصی کلیدی برای امنیت عمومی یک کشور در نظر گرفت.

تهدیدهای اجتماعی مربوط به هویت و توازن (فقدان آن) است که در هر دولت به طور مشخص یافت می شود. دولت های ضعیف و شکننده اغلب برای رویارویی با تهدیدهای اجتماعی آمادگی ندارند. تفاوت های فرهنگی، ایدئولوژی و قومیتی که مرزهای قبیله ای را تشکیل می دهند و همچنین تهدیدهای ناشی از پاندمی ها نمونه ای از تهدیدات اجتماعی هستند که نشان می دهد امنیت اجتماعی با امنیت سیاسی و حتی نظامی ارتباط عمیقی دارد. هنگامی که به تهدیدهای احتمالی زیست محیطی اشاره می شود، اغلب به مبارزه ای که انسان ها با طبیعت دارند؛ مانند زلزله و طوفان توجه می شود. کنترل این رویدادها به خودی خود غیرممکن است. مسائل اخیر تأثیر انسان بر روی کره زمین که منجر به پدیده هایی مانند گرم شدن کره زمین، آلودگی و لایه اوزون می شود، جایی است که می توان به وضوح یک متغیر قابل کنترل را در رابطه با محیط زیست مشاهده کرد (Buzan, 2008: 187-120).

بر اساس نظریه بوزان می توان تهدیدهای ناشی از پاندمی ها را در شمار «سیاست های اعلی» گنجانند. به عبارت بهتر می توان استدلال کرد پنج بخش امنیتی مورد نظر بوزان (سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) همگی باید در شمار «سیاست های اعلی» مورد توجه قرار داد و گنجانند برخی از این تهدیدها مانند مسائل زیست محیطی یا بیماری ها در شمار «سیاست های ادنی» می تواند امنیت ملی و بین المللی کشورها را با چالش جدید مواجه کند.

پاندمی‌ها و تحول در مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی

بیماری‌های عفونی، علی‌رغم تأثیرات فاجعه‌بار عظیمی که از گذشته تاکنون داشته‌اند تا سال ۲۰۰۰ به‌عنوان تهدیدی برای امنیت شناخته نشده بودند. در ۱۰ ژانویه ۲۰۰۰، اچ‌آی‌وی/ایدز به‌عنوان تهدیدی برای امنیت ملی و صلح بین‌المللی در آفریقا توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد اعلام شد. این نخستین بار بود که رابطه پیچیده بین بیماری‌های عفونی و امنیت تشخیص داده شد. بیل کلینتون^۱، رئیس‌جمهور ایالات متحده نیز ایدز را تهدیدی بزرگ برای امنیت و صلح ملی می‌دانست (Chauhan & Singh, 2023:54). استفاده عمدی از سیاه‌زخم برای تحریک ترور که به سرعت پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در ایالات متحده رخ داد، نمایه تهدید بیماری عفونی را به شکلی چشمگیر و قطعی تغییر داد (Heymann, 2003: 191). به دنبال این رویدادها، ظهور بیماری‌های جدید نگرانی را در مورد تهدید پاندمی‌ها به‌عنوان یک نیروی برهم‌زننده و بی‌ثبات‌کننده تشدید کرد و به آن فضایی در بحث‌های امنیت ملی داد.

بنابراین، نیاز به بازتعریف امنیت ملی با در نظر گرفتن بیماری‌های عفونی نوظهور وجود داشت چرا که پاندمی‌ها پتانسیل بالایی برای ایجاد تهدید بزرگ‌تر برای یک کشور نسبت به یک تهدید متعارف دارند. براین اساس، ایوانز^۲ (۲۰۱۰) بر ضرورت تغییر دیدگاهی که صرفاً بر جنگ بین‌المللی به‌عنوان تهدیدی برای امنیت ملی و بین‌المللی تمرکز می‌کند، به سمت بیماری‌های عفونی تأکید کرد: «امنیت ملی باید برای دوره جدیدی بازتعریف شود که در آن جنگ متعارف دیگر تهدید فیزیکی اولیه برای یک کشور نیست؛ در عوض، تمرکز باید به تهدیدات ناشی از بیماری که امنیت شهروندان را به چالش می‌کشد، معطوف شود» (Evans, 2010: 100). به طور مشابهی پرایس اسمیت پتانسیل سارس و ویروس‌های مشابه مانند کووید-۱۹ را برای تبدیل شدن به یک بیماری همه‌گیر جهانی که ممکن است خسارات جانی و اقتصادی بسیار بیشتری ایجاد کند و تهدیدی برای امنیت جهانی باشد، تشخیص می‌دهد (Price-Smith, 2008: 139). میلانی نیز با قرار دادن کووید-۱۹ به‌عنوان تهدیدی برای امنیت انسان استدلال می‌کند: «جنبه نو و قانع‌کننده

1 Bill Clinton

2 Evans

این پاندمی، تجربه انسان شناختی جهانی ترس و مرگ در چنین بازه زمانی کوتاهی است. از دیدگاه وی کووید-۱۹ به عنوان یک تهدید امنیتی به صورت مستقیم، محسوس و آشکار به افراد رسیده است و می‌تواند همه افراد، خانواده‌ها و همسایگان را تحت تأثیر قرار دهد» (Milani, 2020: 144). همان‌طور که انتظار می‌رود، «خط مقدم» در اینجا، کارشناسان و شاغلین امنیت انسانی هستند که بیماری‌های عفونی فاجعه‌بار را به دلیل توانایی ویرانگر و مخرب‌شان، نگرانی‌های امنیتی می‌دانند.

این مباحث نشان می‌دهد که چگونه کووید-۱۹ امنیت انسان را تهدید می‌کند و باید آن را تهدیدی برای امنیت ملی و بین‌المللی در نظر گرفت. کاتبرتسون^۱ (۲۰۲۰) در پژوهش خود نشان داد که کووید-۱۹ بیشتر از مجموع جنگ ویتنام، جنگ کره، جنگ افغانستان و جنگ عراق، آمریکایی‌ها را به کام مرگ فرستاده است. آلبرت^۲ و همکاران (۲۰۲۱) از طریق آمار توصیفی، نشان دادند که کووید-۱۹ یک تهدید بر اساس تئوری امنیت انسانی است، تهدیدی فراتر از همه جنگ‌های ترکیبی که ایالات متحده از زمان جنگ جهانی دوم تاکنون درگیر آن بوده است؛ بنابراین، این واقعیت که قدرت‌های بزرگ جهان بیشترین آسیب را می‌بینند، بیانگر عدم آمادگی آن‌ها برای چالش‌های همه‌گیر جهانی است. از آنجایی که مرگ‌ومیر ناشی از کووید-۱۹ ناشی از بمب یا موشک نیست، افزایش روزانه تعداد تلفات یادآوری می‌کند که بیماری‌های عفونی همچنان یک قاتل اصلی باقی می‌مانند و به راحتی می‌توانند افراد بیشتری را نسبت به جنگ به کام مرگ بکشانند. یک بیماری عفونی که می‌تواند از سواحل یک کشور عبور کند، شهروندان آن را مبتلا کند و در پی خود عوارض و مرگ‌ومیر قابل توجهی را به همراه داشته باشد، مطمئناً یک تهدید بزرگ برای امنیت ملی کشورها است.

بر اساس تئوری امنیت انسانی، یک پاندمی بر اساس دامنه، میزان عوارض و مرگ‌ومیر و ترس، یک تهدید محسوب می‌شود. تعداد مرگ‌ومیرهای تأیید شده در سراسر جهان که بر اثر کووید-۱۹ در کمتر از یک سال، به بیش از یک میلیون نفر رسیده است برای اثبات این ادعا که کووید-۱۹ یک تهدید برای امنیت ملی و بین‌المللی است کافی است. برای مقایسه، مرگ‌ومیر ناشی از

1 Cuthbertson

2 Albert

آنفلوآنزای فصلی در سراسر جهان هر سال از ۲۹۰۰۰۰ تا ۶۵۰۰۰۰ متغیر است (Freedman, 2023: 30). تا پایان سال ۲۰۲۰، شمار قربانیان جهانی کووید-۱۹ به ۱٫۸۲ میلیون نفر رسید. این حتی از تلخ‌ترین سال‌های مرگ ناشی از آنفلوآنزای فصلی نیز پیشی می‌گیرد؛ اما صدمات وارده به عرصه بین‌المللی با تعداد کل عفونت‌های تأیید شده و مرگ‌ومیر ناشی از آن محدود نمی‌شود؛ بلکه سایر حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را نیز به چالش کشیده است.

تأثیرات اقتصادی پاندمی‌ها

کووید-۱۹ به طور قابل توجهی بر توسعه اقتصادی و مصرف انرژی تقریباً در همه کشورها، به ویژه کشورهای صنعتی مانند فرانسه، ایتالیا و اسپانیا تأثیر گذاشته است. علاوه بر این، کشورهایی که به طور کامل از صنعت انرژی حذف شده‌اند، مصرف انرژی هفتگی خود را به طور متوسط ۲۵ درصد کاهش دادند (Zhang et al. 2023: 58). صنعت گردشگری نیز تحت تأثیر قرار گرفت؛ زیرا فرصت‌های سفر برای گردشگران چینی که معمولاً سالانه میلیاردها دلار خرج می‌کنند، به شدت کاهش یافت. لغو پروازها افزایش یافت، رزرو هتل لغو شد و رویدادهای محلی و بین‌المللی به ارزش بیش از ۲۰۰ میلیارد دلار لغو شد. با توجه به اینکه چین بزرگ‌ترین تولیدکننده و صادرکننده جهان بود، جریان کالا از طریق زنجیره‌های تأمین جهانی به میزان قابل توجهی کاهش یافت و دولت چین دستور تعطیلی کارخانه‌های بزرگ در این کشور را صادر کرد (Ozili & Arun, 2023: 52). کشورهایی مانند ایران، ایتالیا و فرانسه سیاست‌های در خانه ماندن را در سراسر کشور برای کنترل شیوع ویروس صادر کردند، ویروسی که قبلاً باعث مرگ‌های متعدد شده بود و زیرساخت‌های بهداشت عمومی ملی را تحت فشار قرار می‌داد. چنین سیاست‌های خانه‌نشینی، بذر رکود را در کشورهای توسعه یافته کاشت و در میان اقتصاددانان اتفاق نظر کلی وجود داشت که همه‌گیری ویروس کرونا جهان را وارد رکود جهانی خواهد کرد. صندوق بین‌المللی پول در ماه مارس ۲۰۲۰ اعلام کرد که انتظار دارد یک رکود جهانی حداقل به بدی بحران مالی جهانی ۲۰۰۷-۲۰۰۸ بوجود آید.

تأثیرات اجتماعی و سیاسی پاندمی‌ها

تأثیرات ناشی از پاندمی‌ها فقط محدود به اقتصاد نیست؛ بلکه تأثیرات اجتماعی و سیاسی آن‌ها نیز مهم هستند، زیرا همه حوزه‌های آموزش، تفریح و سرگرمی، بهداشت، اعتماد، مشروعیت و غیره را تحت تأثیر قرارداد. این بیماری همه‌گیر همچنین ضربه شدیدی به بخش بهداشت عمومی وارد کرده است. سلامت عمومی و امنیت سلامت در پیوند امنیت ملی و مراقبت‌های بهداشتی رخ می‌دهد. یک سیستم بهداشتی شامل تمام نهادهایی است که در جهت بهبود و بازیابی سلامت به‌طور کلی فعالیت می‌کنند (Palagyi et al., 2019: 1850). پاسخگویی سیستم سلامت نشان‌دهنده توانایی یک دولت برای انجام اقدامات پیشگیرانه، پاسخ‌های مؤثر و در نهایت بهبودی پس از یک وضعیت اضطراری بهداشتی است. پاسخگویی ضعیف سیستم بهداشتی به مدیریت ناکارآمد بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ کمک کرده است، همان‌طور که کمبود تجهیزات حفاظت فردی، ظرفیت ناکافی بیمارستان و آزمایش ناکارآمد و ردیابی موارد، از جمله دیگر موارد مشهود است. همه‌گیری کووید-۱۹ به‌طور مؤثر نحوه رسیدگی به مراقبت‌های بهداشتی، به‌ویژه سازماندهی مجدد منابع را تغییر داده است. این بیماری نه تنها بر مراقبت‌های بهداشتی بلکه بر امنیت ملی در سطح جهان تأثیر گذاشته است و محیط بهداشت و امنیت عمومی را تغییر داده است (Chang & McAleer, 2020: 62).

عجله برای تولید تجهیزات ضروری برای مبارزه با ویروس و مشکلات بعدی مربوط به رساندن آن‌ها به متخصصان پزشکی و عموم مردم یک مسئله اساسی مهم را برجسته می‌کند: آمادگی کم در مقابله با پاندمی به میزان کلی ابتلا، تعداد مرگ‌ومیر و هزینه‌های مرتبط با شکست‌ناپذیری ویروس. به این معنی که منابع کمتری به مسائل بهداشتی غیرمرتبط با کووید-۱۹ اختصاص داده شده است. بر اساس نظریه امنیت انسانی، تعداد جراحی‌های انتخابی کاهش یافته و در برخی موارد، به‌طور کلی متوقف شده‌اند و دوباره امنیت را تهدید می‌کنند. دستورهای انزوای عمومی، محدودیت برای سفر، تعطیلی کشورها و تغییرات در سیستم‌های قانونی تأثیر قابل توجهی بر مراقبت‌های بهداشتی و امنیت ملی در سراسر جهان داشته است. کیفیت سیستم‌های مراقبت‌های بهداشتی به‌طور قابل توجهی در بین کشورها متفاوت است که نشان‌دهنده عدم آمادگی در بسیاری

از کشورها، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه است (Nicola et al., 2020: 188). این اقدامات تغییراتی را در قوانین ملی و بین‌المللی ایجاد کرده و باعث شده است که بسیاری از حوزه‌های زندگی روزمره از جمله محدودیت‌های سفر و کنترل مرزها برای جلوگیری از شیوع کووید-۱۹ تحت تأثیر قرار گیرند. همان‌طور که قبلاً توضیح داده شد، این محدودیت‌ها نه تنها پیامدهای اقتصادی شدیدی داشته است، بلکه در جدا کردن و منزوی کردن خانواده‌ها نیز نقش داشته و بر ترس و اضطراب عمومی ناشی از همه‌گیری افزوده است. برای محدود کردن انتقال از طریق مرزها، بسیاری از کشورها اقدامات قرنطینه از جمله بسته شدن کامل مشاغل و فرودگاه‌ها و بسته شدن کامل مرزها را اجرا کردند (Studdert & Hall, 2020: 102). این مسائل بر اساس تئوری امنیت انسانی، تهدید را افزایش داده است.

این بیماری همه‌گیر همچنین اعتماد عمومی به دولت را در سطح جهانی، کاهش داده است. علاوه بر این، شکاف‌های اجتماعی با همه‌گیری و واکنش دولت یا عدم واکنش درک شده تشدید شدند. تنش‌های اجتماعی در ارتباط با ماندن در منزل و یا تعطیلی کسب‌وکارها افزایش یافت. فقدان اطلاعات موثق ارائه شده توسط دولت‌ها و نبود شفافیت و تأخیر در اعلام بیماری نیز باعث سلب اعتماد عمومی به دولت‌ها و افزایش تنش‌ها گردید. این فقدان شفافیت در ارتباطات، توانایی بوروکراسی را در همه سطوح برای پاسخ به بحران محدود کرد. این شکست در ارتباطات اثرات فاجعه‌باری داشت و بر نحوه واکنش شهروندان نسبت به همه‌گیری مانند جدی‌نگرفتن فاصله‌گذاری اجتماعی و ماندن در خانه، تأثیر منفی گذاشت.

شاید خطرناک‌ترین بُعد امنیت ملی یک بیماری همه‌گیر، توانایی آن در بی‌نظمی در قابلیت‌های نظامی و عملیات‌های مهم باشد. هنگامی که بیماری‌های عفونی با افزایش میزان بیماری در میان نیروهای نظامی، آمادگی نظامی را مختل می‌کند، گروه‌های سرکش، جنایت‌کار و تروریست می‌توانند از این وضعیت سوءاستفاده کنند. گروه‌های تروریستی بزرگ همه‌گیری را فرصتی برای گسترش فعالیت‌های خود می‌دانند (Oshewolo & Nwozor, 2020: 273). آنتونیو گوترش^۱، دبیرکل سازمان ملل متحد، درحالی‌که از پیامدهای امنیتی ویروس ویرانگر

1 António Guterres

کرونا انتقاد می کند، به درستی هشدار می دهد که این بیماری می تواند منجر به حملات تروریستی فرصت طلب، ناآرامی ها و خشونت های اجتماعی و سیاسی و ازین رفتن اعتماد به نهادهای عمومی شود (Davidson, 2020: 19). به طور مثال، داعش و القاعده از این بیماری همه گیر به عنوان ابزاری عملیاتی استفاده کرده و این بیماری همه گیر را «سرباز الله» نامیده و اعلام کرده اند که این ویروس یک مجازات الهی برای کافران است (Danvers, 2020: 7). حملات سایبری نیز در طول این همه گیری افزایش یافته است. به عنوان مثال، حملات پروتکل دسکتاپ ۱ از راه دور در مارس و آوریل ۲۰۲۰ رشد ۴۰۰ درصدی داشته است. کلاهبرداری های ایمیل مربوط به کووید-۱۹ در مارس ۲۰۲۰، ۶۶۷ درصد افزایش یافته است و افزایش ۲۰۰۰ درصدی در فایل های مخرب با نام «Zoom» وجود دارد (Gewirtz, 2020: 17). این افزایش جرائم سایبری می تواند به طور منطقی با پروتکل ماندن در خانه در نتیجه کووید-۱۹ مرتبط باشد. پیامدهای سلامت و ایمنی انسان و اثرات آن بر زیرساخت های بیمارستانی، اقتصاد ملی و جهانی و ارتش در سراسر جهان به وضوح نشان می دهد که کووید-۱۹ یک تهدید امنیتی بر اساس نظریه امنیت انسانی است. این تهدیدی برای سلامت و رفاه شهروندان و اقتصاد جهانی است و توانایی های خدمات مسلحانه را در سراسر جهان تهدید کرده است. علاوه بر این، حضور کووید-۱۹ تنش های ژئوپلیتیکی، تهدید تروریست هایی که به دنبال استفاده از فرصت در طول همه گیری جهانی هستند و حملات سایبری را تشدید کرده است.

تأثیر کووید ۱۹ بر مفهوم امنیت ملی در ایران

تأمل در تاریخ معاصر ایران نشان می دهد که مرکز توجه دولتمردان حداقل در طول یک قرن گذشته مقابله با تهدیدات سنتی امنیت بوده است؛ به عبارت دیگر می توان گفت از دوران عباس میرزا که نوسازی نظامی آغاز شد و وجهه همت دولتمردان بعدی همچون امیرکبیر، سپهسالار و دیگران قرار گرفت تا امروز بیشتر به تهدیدات نظامی و لزوم دفاع در مقابله با آن ها کانون توجه دولتمردان بوده است؛ بنابراین در مطالعات امنیتی مربوط به ایران، تنها مسائل مربوط به «سیاست

اعلی» یعنی تهدیدهای وجودی علیه هستی و بقای دولت به‌طور جدی مورد مطالعه قرار گرفته است و سایر ابعاد امنیتی یعنی مسائل مربوط به سلامت عمومی، بیمارهای عفونی، تغییرات اقلیمی، محیط‌زیست و غیره معمولاً در شمار «سیاست‌های ادنی» قرار گرفته و تهدیدهای فوری و آنی، در نظر گرفته نشده‌اند.

در دوران جمهوری اسلامی ایران نیز این قاعده تکرار شده است و بیشتر به جنبه سنتی امنیت پرداخته شده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار جمهوری اسلامی، کشور با بحران‌های متعددی همچون تحریم‌های اقتصادی ظالمانه، سیل، زلزله، اعتراضات سیاسی و اجتماعی و غیره مواجه شده است و با توجه به تکرار این بحران‌ها و کسب تجارب ناشی از آن‌ها، عموماً در مقابله با آن‌ها موفق عمل کرده است. با این وجود، به نظر می‌رسد بحران کرونا نسبت به همه بحران‌های پیشین متفاوت و دارای پیامدهای به مراتب فراگیرتری بوده است. در حقیقت این پاندمی حاوی پیام مهمی برای دولتمردان ایرانی در زمینه بازنگری در مفهوم امنیت ملی و حتی بین‌المللی بوده است. همان‌گونه که بوزان استدلال می‌کند امنیت مقوله‌ای پیچیده و چندوجهی است و به همان میزان که تهدیدات نظامی آن مهم است توجه به تهدیدهای اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی آن نیز مهم می‌باشد. بحران کرونا نشان داد که امروزه فقط تهدیدات نظامی نیستند که امنیت ملی یک کشور را به مخاطره می‌اندازند؛ بلکه سایر تهدیدات غیرنظامی نیز باید در شمار سیاست‌های اعلی قرار گیرند تا امنیت ملی کشور تضمین شود.

با این حال می‌توان گفت مفهوم امنیت ملی در ایران، مانند بسیاری از کشورهای دیگر، تحت تأثیر همه‌گیری COVID-19 قرار گرفته است. هر چند قبل از دوران ویروس کرونا، اولویت‌های امنیت ملی ایران عمدتاً بر مسائلی مانند برنامه هسته‌ای، درگیری‌های منطقه‌ای و ثبات سیاسی در داخل کشور متمرکز بود. با این حال، گسترش سریع COVID-19 دولت و جامعه ایران را مجبور کرد تا اولویت‌ها و استراتژی‌های خود را از نظر امنیت ملی و بهداشت عمومی دوباره ارزیابی و تعریف کند. ماهیت بی‌سابقه COVID-19 آشکار کرد که سلامت عمومی و امنیت بهداشتی در حال حاضر اجزای جدایی‌ناپذیر امنیت ملی هستند. تلاش‌های کشور برای مهار ویروس نیازمند بسیج سازمان‌های دولتی، ارتش و سازمان‌های جامعه مدنی بود که منجر به ارزیابی

مجدد زیرساخت‌های بهداشت عمومی کشور و اهمیت سرمایه‌گذاری در منابع بهداشتی و تحقیقاتی شد. همچنین این بیماری همه‌گیر اهمیت تهدیدات امنیتی غیرسنتی مانند امنیت زیستی، امنیت سایبری و امنیت زیست‌محیطی را در شکل‌دادن به امنیت ملی برجسته کرد. از این پس جمهوری اسلامی باید استراتژی‌های امنیت ملی خود را برای مقابله با این تهدیدات نوظهور که می‌تواند عواقب قابل توجهی برای سلامت عمومی، ثبات اقتصادی و حاکمیت ملی داشته باشد، تطبیق دهد. همچنین این اپیدمی نشان داد که نیاز به همکاری جهانی در مدیریت و کاهش تهدیدات امنیت ملی ضروری است. ایران باید روابط دیپلماتیک خود، به‌ویژه با همسایگان و قدرت‌های منطقه‌ای خود را برای مقابله مؤثر با بحران و اطمینان از امنیت خود، هدایت کند. این ممکن است فرصت‌هایی برای افزایش گفتگو و همکاری در مسائل منطقه‌ای مانند ثبات سیاسی، امنیت انرژی و مدیریت منابع طبیعی مشترک فراهم کند. بحران کرونا انعطاف‌پذیری سیستم سیاسی کشور و هماهنگی میان شاخه‌های مختلف دولت را مورد آزمایش قرار داده است. این بیماری همه‌گیر یک ارزیابی مجدد از سلسله‌مراتب سنتی و پویایی قدرت در ایران، به‌عنوان رهبران سیاسی و تصمیم‌گیرندگان حرکت چالش‌های جدید و اولویت‌بندی نگرانی‌های بهداشتی و امنیت عمومی را سبب شد. در نهایت می‌توان گفت این بیماری آسیب‌پذیری‌های اقتصادی و نیاز به تنوع و انعطاف‌پذیری را افشا کرده است. این امر منجر به تأکید مجدد بر امنیت ملی اقتصادی، از جمله ارتقا صنایع داخلی، تنوع بازارهای صادرات و کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی شده است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تمرکز ایران به دنبال پاسخگویی به این سؤال بود که پاندمی‌ها چه تأثیری بر نقش دولت‌ها در زمینه امنیت ملی و بین‌المللی به‌ویژه در دوران کووید-۱۹ داشته است؟ پارادایم سنتی امنیت ملی عمدتاً بر جنگ‌ها و امنیت دولت‌ها تمرکز دارد و کمترین نگرانی را در مورد پیامدهای جنگ برای مردمش ایجاد می‌کند. سیاست جدید امنیت ملی تکامل یافته، ابتدا نیاز به بازتعریف رابطه بین دولت و شهروندان دارد، جایی که مردم احساس می‌کنند توسط دولت

محافظت می‌شوند و نه از آن محافظت می‌کنند. دوم، نیاز به تغییر رویکردهای برنامه‌ریزی از واکنشی به پیشگیرانه وجود دارد تا بتوان از تهدیدها به‌جای شکست جلوگیری کرد. سوم، توانمندسازی افراد و جوامع به‌جای کنترل آن‌ها و تشویق آن‌ها به چشم‌اندازهای جدید، نیاز به پرداختن به مسائلی مانند گرمایش جهانی و بیماری‌های همه‌گیر ایجاد کرده که تهدیدی برای موجودیت انسان بر روی زمین هستند و تفکر سنتی امنیت ملی نتوانسته است به آن‌ها رسیدگی کند.

امروزه گسترش سریع کووید-۱۹، ناکارآمدی ساختار دولت‌محور امنیت را ثابت کرده است؛ بنابراین با توجه به اثرات کوتاه‌مدت نشان داده‌شده‌ی این بحران، ضروری است که دولت‌ها بحث‌های امنیتی جهانی و سیاست‌گذاری‌های خود را در مورد بیماری‌های عفونی برای آینده تغییر دهند. پاندمی‌ها از این پس باید به‌عنوان یک تهدید در سطح «سیاست‌اعلی» مورد توجه قرار گیرد چرا که کووید-۱۹ حتی قدرتمندترین کشورهای جهان را هم از نظر قدرت نظامی و هم از نظر اقتصادی برای مقابله با این بحران به تکاپو انداخته است. جامعه بین‌الملل تاکنون تهدید ناشی از بیماری‌های همه‌گیر را دست‌کم گرفته و در نتیجه، برای مقابله با کاهش میزان خسارات، به طرز تأسف آوری آمادگی نداشته است. این بدترین سناریو در زمینه تهدیدات امنیتی برای بسیاری از کشورها است: دشمنی که از مرزها فراتر می‌رود، تهدیدی وجودی ارائه می‌دهد و نمی‌تواند با ابزارهای نظامی متعارف متوقف شود. بدون مشاهده تمام ابعاد اثرات بحران، نمی‌توان مطمئن بود که بدترین‌ها هنوز در راه نیستند. همه این‌ها به‌طور بالقوه یک طوفان کامل را ایجاد می‌کند که در آن کشورها با تهدیدات امنیتی داخلی از ترس، وحشت، شورش، فعالیت جنایتکارانه و تروریسم که منجر به تهدیدات بین‌المللی می‌شود، مواجه می‌شوند. در عصر جهانی‌شدن، سیاست‌واحد ملی نمی‌تواند چندان مؤثر واقع شود، بنابراین راهبرد و تلاش بین‌المللی الزامی است. همکاری بین‌المللی، آمادگی بهداشت عمومی و اقدامات جمعی برای امنیت جهانی بشر ضروری است. نقش نهادها و کنوانسیون‌های بین‌المللی باید به معنای واقعی تقویت شود تا تهدیدات احتمالی برای بشریت مهار شود.

لذا با توجه به ارتباط بین همه‌گیری‌ها و امنیت ملی، دولتمردان ایرانی شایسته است شروع به درمان «تهدید» بیماری‌های عفونی فاجعه‌آمیز با جدیت و فوریت کنند و هر لحظه آمادگی مواجه شدن با بیمارهای همه‌گیر را در خود ایجاد کنند. بیمارهای همه‌گیر مانند کووید-۱۹ همچون سیلی ویرانگر هستند که در هر لحظه از زمان و تحت هر شرایطی امکان وقوع دارند؛ بنابراین در گام اول نیاز به سرمایه‌گذاری بیشتر در پیشگیری و کنترل بیماری‌ها ضرورت دارد. هیچ توجیه عقلانی و امنیتی ندارد که یک ملت سرمایه‌گذاری هنگفتی برای ایجاد قابلیت‌های نظامی خود برای رقابت با قدرت‌های بزرگ بکند، اما به راحتی در برابر یک بیماری همه‌گیر ویرانگر تسلیم شود اتفاقی که دامن آمریکا و بسیاری از کشورهای دیگر را گرفت. یک برنامه پیشگیری و کنترل بیماری که بودجه مناسبی ندارد، تلاش‌های علمی با هدف توسعه واکسن‌های مناسب را کاهش می‌دهد و توانایی پیش‌بینی سناریوهای آینده همه‌گیری را برای کمک به آماده‌سازی کافی مختل می‌کند.

در گام دوم، همه‌گیری‌ها را باید از دریچه امنیت انسانی که جزء ضروری امنیت ملی است نگریست. اکنون زمان آن فرارسیده است که دولتمردان ایرانی حوزه امنیت ملی را فراتر از مدل سنتی دفاعی و جنگی بدانند. شرایط معاصر ایجاب می‌کند، دولت‌ها در برابر امنیت انسانی پاسخگوتر باشد و امنیت شهروندان خود را در برابر همه تهدیدها (مانند بیماری‌های همه‌گیر، تغییرات آب و هوایی، کمبود آب و غذا) تأمین کنند. این مفهوم متغیر امنیت یک چالش جدید برای همه کشورها و از جمله ایران است.

در گام سوم و در چارچوب امنیت انسانی لازم است دولتمردان ایرانی تهدیدات محیط زیستی را نیز از شمار «سیاست‌های ادنی» خارج کرده و آن را در ردیف «سیاست‌های اعلی» قلمداد کنند. در این زمینه ایران با تهدیدات مختلف محیط زیستی مواجه است که می‌تواند عواقب قابل توجهی برای اکوسیستم‌ها، اقتصاد و مردم داشته باشد.

برخلاف دیدگاه طرف‌داران جهانی شدن مبنی بر افول نقش دولت‌ها، پاندمی کرونا از طلوع دوباره دولت‌ها به عنوان مهم‌ترین بازیگران عرصه نظام بین‌الملل حکایت دارد؛ بنابراین در گام چهارم همگرایی و همکاری بیشتر بین دولت ایران با کشورهای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای باید در

دستور کار دولتمردان ایرانی قرار گیرد. هر چند برخی از دولت‌های ملی به دلیل درک ناکافی از خطرات شیوع، به راه‌حل‌های منفعلانه پایبند بوده‌اند؛ اما از آنجایی که پاندمی‌ها فرامرزی عمل می‌کنند همکاری مشترک و انتقال تجربیات بین دولت‌ها در این زمینه یک ضرورت اساسی است چرا که در مواجهه با تهدیدات جهانی بهداشت عمومی ناشی از همه‌گیری‌ها، همگرایی و همکاری فعال بین کشورها قوی‌ترین سلاح در برابر شیوع این بیماری‌ها محسوب می‌شود. متأسفانه در دوران اپیدمی کرونا به جای همکاری در یک طرح مشترک برای به اشتراک گذاشتن تخصص و افزایش دسترسی جهانی تجهیزات پزشکی، ممنوعیت صادرات، شکار غیرقانونی تجهیزات و جنگ‌های مناقصه‌گدا - همسایه وجود داشته است. به جای همکاری برای توسعه یک واکسن، «ناسیونالیسم واکسن» اتفاق افتاد و کشورهایی که به طور یک‌جانبه برنامه‌های تحقیقاتی مستقل را دنبال می‌کردند، در تلاش بودند تیم‌های تحقیقاتی دیگر کشورها را به دام بیندازند؛ لذا همکاری کافی در ارائه حمایت از کشورهای فقیرتر یا ضعیف‌تر که قادر به کنترل مؤثر شیوع بیماری به تنهایی نبودند، وجود نداشت.

فهرست منابع

- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ نورانی، محمود. (۱۳۹۹). بحران کرونا و تحول مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی. فصلنامه حکمرانی متعالی. ۱(۲)، ۴۳-۴۸.
- رومی، فرشاد؛ کاظمی، احسان. (۱۳۹۹). کرونا ویروس؛ متغیری نوین در تحلیل کلان تحولات سیاسی و بین‌المللی. پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۹(۳۳)، ۶۳-۸۹.
- وثوقی راد، شهرام. (۱۴۰۰). تغییر مفهوم امنیت ملی در جهان پساکرونا. سیاست کاربردی، ۳(۱)، ۲۷۵-۲۹۶.
- وکیلی، بهنام؛ قربانی شیخ‌نشین، ارسلان؛ میرترابی، سعید. (۱۴۰۱). پاندمی کووید ۱۹ و بازاندیشی پارامترهای نظام بین‌الملل. فصلنامه مطالعات فرهنگ دیپلماسی، ۱(۱)، ۲۱-۳۹.
- Agnew, M., Perrin., B. (2020). Economic Resiliency and National Security in the Covid-19 era. Retrieved from: <https://www.cigionline.org/articles/economic-resiliency-and-national-security-covid-19-era/>.
- Albert, C., Baez, A., & Rutland, J. (2021). Human security as biosecurity: Reconceptualizing national security threats in the time of COVID-19. *Politics and the Life Sciences*, 40(1), 83-105.
- Bajpai, K. (2003). The idea of human security. *International Studies*, 40(3), 195-228.
- Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of international studies*, 23(1), 5-26.
- Buzan, B. (1991). New patterns of global security in the twenty-first century. *International affairs*, 67(3), 431-451.
- Buzan, B. (2008). *People, states & fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*. ECPR press.
- Buzan, B., Wæver, O., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Chan, M., Store, J. G., & Kouchner, B. (2008). Foreign policy and global public health: working together towards common goals. *Bulletin of the World Health Organization*, 86(7), 498-499.
- Chauhan, R., Singh, S.K. (2023). National Security in the Post- Coronavirus Era, Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/367167978>
- Davidson, H. (2020). Coronavirus Threat to Global Peace and Security, UN Chief Warns. *The Guardian*, April, 10, 2020.
- Evans, J. (2010). Pandemics and national security. *Global Security Studies*, 1(1), 100-109.
- Freedman, L. (2023). Strategy for a Pandemic: The UK and COVID-19. In *Survival: Global Politics and Strategy June-July 2020* (pp. 25-76). Routledge.
- Haass, R. (2020). The pandemic will accelerate history rather than reshape it. *Foreign Affairs*, 7(4).
- Heymann, D. (2003). The evolving infectious disease threat: implications for national and global security. *Journal of Human Development*, 4(2), 191-207.
- Homer-Dixon, T. (2001). Now Comes the Real Danger. *Futures Research Quarterly*. 17(4), 15-18.
- Iqbal, Z. (2006). Health and human security: The public health impact of violent conflict. *International Studies Quarterly*, 50(3), 631-649.

- Malik, S. M., Barlow, A., & Johnson, B. (2021). Reconceptualising health security in post-COVID-19 world. *BMJ global health*, 6(7), e006520.
- Milani, C. R. (2020). COVID-19 between Global human security and ramping authoritarian nationalisms. *Geopolítica (s)*, 11(especial), 141-151.
- Newman, E. (2001). Human security and constructivism. *International studies perspectives*, 2(3), 239-251.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C.,... & Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International journal of surgery*, 78, 185-193.
- Norouzi, M., Hashemi, M., & Pouri, Z. (2021). The Question of Global Society in Post-Corona Time: Towards a Paradigm Shift. *International Journal of Community Well-Being*, 4, 339-343.
- Nurhasanah, S., Napang, M., & Rohman, S. (2020). Covid-19 as a non-traditional threat to human security. *journal of strategic and global studies*, 3(1), 5.
- Oshewolo, S., & Nwozor, A. (2020). COVID-19: Projecting the national security dimensions of pandemics. *Strategic Analysis*, 44(3), 269-275.
- Ozili, P. K., & Arun, T. (2023). Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy. In *Managing Inflation and Supply Chain Disruptions in the Global Economy* (pp. 41-61). IGI Global.
- Palagyi, A., Marais, B. J., Abimbola, S., Topp, S. M., McBryde, E. S., & Negin, J. (2019). Health system preparedness for emerging infectious diseases: a synthesis of the literature. *Global Public Health*, 14(12), 1847-1868.
- Price-Smith, A. T. (2008). *Contagion and chaos: disease, ecology, and national security in the era of globalization*. MIT press.
- Singh, S. K. (2019). Infectious Diseases National Security And Globalisation. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 23(1), 10-23.
- Studdert, D. M., & Hall, M. A. (2020). Disease control, civil liberties, and mass testing—calibrating restrictions during the COVID-19 pandemic. *New England Journal of Medicine*, 383(2), 102-104.
- Thao, Ch. M. (2022). COVID-19 and security-development nexus : Vietnam's perspectives. *Reality of Politics*. 19(1), 113-131.
- Walt, S. M. (2020). *The Global Order After COVID-19*. Institute for Security Policy.
- World Health Organization (2024). Number of COVID-19 deaths reported to WHO (cumulative total). Retrieved from: <https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths?m49=364&n=c>
- Youde, J. (2016). High politics, low politics, and global health. *Journal of Global Security Studies*, 1(2), 157-170.
- Yousefi, H., Karami, J., & Keshishyan, G. (2021). International Security in the Post-Covid World. *International Journal of Political Science*, 11(4), 1-15.
- Zhang, H., Luo, W. Q., Yang, S., & Yu, J. (2023). Impact of Covid-19 on economic recovery: empirical analysis from China and global economies. *Economic Change and Restructuring*, 56(1), 57-78.

